

SURADNJA UMJETNIKA NA PRIMJERU FOTOGRAFA SVETUZARA PRODANOVIĆA I KIPARA IVANA MEŠTROVIĆA

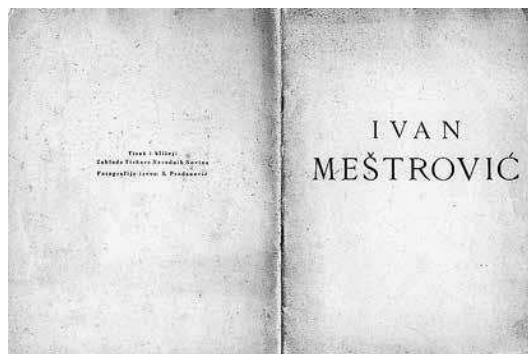
LANA MAJDANČIĆ □ Muzeji Ivana Meštrovića – Atelijer Meštrović, Zagreb

Uvod. Ovim se radom objelodanjuju i prvi put objavljuju podaci vezani za život i djelovanje fotografa Svetozara Prodanovića, koji do danas nije spominjan u stručnim ni znanstvenim pregledima hrvatske fotografije 20. st. Poticaj za istraživanje pojavio se tijekom obrade građe fototeke Atelijera Meštrović u Zagrebu, prilikom koje je evidentiran veći broj fotografija Svetozara Prodanovića (1895. – 1961.) s prikazima djela kipara Ivana Meštrovića (1883. – 1862.).

U fototeci Atelijera Meštrović čuvaju se gotovo dvije stotine Prodanovićevih fotografija nastalih između 1924. i 1934. koje prate cijeli postupak izrade djela od studija, preko modeliranja u glini u punoj veličini, do lijevanja u gipsu i bronci, pa sve do postavljanja na predviđeno mjesto, ako je riječ o javnom spomeniku. Prodanovićeva i Meštrovićeva suradnja bit će prikazana na primjeru fotografije za *Spomenik Indijancima* u Chicagu i *Spomenik Grguru Ninskom* u Splitu.

Svetozar Prodanović¹ rođen je u fotografskoj obitelji Milana M. i Marije Prodanović, koji svoj prvi atelijer otvaraju u rodnom Pakracu 1890.² seleći se svakih godinu ili dvije u drugi grad i radeći u njemu. Tako nakon Pakraca i Lipika³ odlaze u Senj, Gospić te Slunj, u kojemu je 1895. rođen Svetozar. Dalje nastavljaju raditi u Glini, Topuskom, Karlovcu i Zagrebu.

U Zagrebu se trajno nastanjuju od 1899. i tu Svetozar 1907. završava Državnu mješovitu pučku školu u Bogovićevoj ulici.⁴ Šest godina nakon toga (1913.) nastavlja s obrazovanjem i upisuje I. tečaj slikarskog odjela škole Otona Ivekovića pri Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu⁵, u llici 85. Osim Otona Ivekovića, Prodanoviću predaju i Robert Auer, Menci Clement Crnčić, Branko Šenoa i Ferdo Kovačević.⁶ Kao đak Roberta Auera svoje radove predstavlja na izložbi učenika Privremene više škole koja se održava na kraju svake školske godine.⁷ Svaki je profesor dobio zasebnu prostoriju za izložbu svojih đaka⁸, o čemu je u *Hrvatskoj prosvjeti* napisano: *Prelazim u sobu, školu prof. Auera. Tu je ornamentika: male vinjete, onda oglasi, ručni radovi, naslovni listovi i drugo.* Dalje u tekstu stoji: (...) *Može se istaknuti Prodanovićev mozaik iznad skice za staklo, njegove male vinjete.*⁹

Iako se u Privremenoj višoj školi upisuje i u sljedeću nastavnu godinu na slikarskom odjelu Bele Čikoša Sesije, školovanje će prekinuti zbog odlaska u vojsku te ga završava tek 1919. Vrlo brzo potom počinje raditi kao fotografski pomoćnik¹⁰ u atelijeru svog oca Milana u llici 168, u kojemu je zaposlen do zatvaranja atelijera u svibnju 1930.

Mjesec dana poslije, u lipnju iste godine, Svetozar otvara vlastiti atelijer u llici 152 i on djeluje do 15. studenog 1934.

Suradnja Ivana Meštrovića s obitelji Prodanović počinje oko 1919., najprije s ocem Milanom, a potom sa sinom Svetozarom.

Svetozar Prodanović i Ivan Meštrović

Godine 1919. kipar Ivan Meštrović (1883. – 1962.) dolazi trajno živjeti u Zagreb. Već sljedeće godine kupuje parcele u Mletačkoj ulici 8 na Gornjem gradu, gdje dograđuje već postojeću kuću i podiže atelijer. Na toj adresi živi s obitelji između dva svjetska rata. To iznimno plodno umjetnikovo razdoblje rezultirat će brojnim javnim spomenicima čije oblikovanje Svetozar Prodanović fotografskim aparatom bilježi od njihova oblikovanja u glini, kao studije i modele u gipsu, njihovo lijevanje u ljevaonici metala Umjetničke akademije te njihovo postavljanje u javni prostor. Moguće je pretpostaviti kako je dotadašnje školovanje S. Prodanovića pridonijelo upravo njegovu zanimanju za fotodokumentiranje umjetničkih radova. Suradnja s Meštrovićem traje od 1924., kada se može datirati fotografija modela *Marka Marulića*,¹¹ do

IM 49, 2018.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

sl.1. Naslovnica i stražnja stranica kataloga *IV. kolektivne izložbe Ivana Meštrovića* održane u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1932.

1 Svetozar Prodanović (Slunj, 26. kolovoza 1895. – Zagreb, 13. ožujka 1961.). Podaci su preuzeti iz *Matične knjige* iz 1895. koja se čuva u *Matičnom uredu* u Slunju.

2 Majdančić, Lana. *Pregled života i rada fotografa Milana M. Prodanovića*. *Peristil*, 60 (2017.), str. 77–83.

3 Zahvaljujem na podatku gospođi Jeleni Hihlik, ravnateljici Muzeja grada Pakraca.

4 *Ljetopis Državne mješovite pučke škole u Bogovićevoj iz godine 1906.–1907.*, HR-DAZG-170, Državni arhiv u Zagrebu. Zahvaljujem Živani Jurić na transkripciji.

5 Glavni imenik Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu: I tečaj slikarskog odjela za Školu prof. Otona Ivekovića za školsku godinu 1913./1914., Arhiv Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.

6 Robert Auer i Oton Iveković predavali su *risanje po naravi (akt)* u prvom semestru, a Otona Ivekovića zamijenio je Menci Clement Crnčić, koji je predavao i *risanje akta pod svjetlosti*. Oton Iveković predavao je Prodanoviću i *slikanje po naravi (glava) i slikanje po naravi (akt)*. Robert Auer predavao mu je *ornamentiku, dekorativno slikanje te praktične vježbe, ornamentalnu kompoziciju i ornamentalnu figurativnu kompoziciju*. Bela Csikos predavao je *anatomiju i proporciju tijela*, dr. Branko Šenoa *povijest umjetnosti i običnu umjetnost*, a Ferdo Kovačević *umj. mjerstvo i perspektivu*.

Glavni imenik Privremene škole za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu: II tečaj slikarskog odjela za Školu prof. Otona Ivekovića za školsku godinu 1913./1914., Arhiv Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.

7 Zahvaljujem na podatku Ariani Novini, voditeljici Arhiva Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.

sl.2. *Indijanac s kopljem* u atelijeru Ivana Meštrovića u Mletačkoj 8 u Zagrebu potkraj 1926. ili početkom 1927. Srebro-želatinska fotografija, dim. 28,5 x 26 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu.

sl.3. *Indijanac s lukom* u atelijeru Ivana Meštrovića u Mletačkoj 8 u Zagrebu potkraj 1926. ili početkom 1927. Srebro-želatinska fotografija, dim. 28,5 x 26 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, inv. br. FAM-1005.

8 Schülersausstellung in der Kunstschule. *Agramer Tagblatt*, 164 (2014.), str. 8.
Zahvaljujem Sabini Kaštelancić na prijevodu i transkripciji.

9 Izložba Umjetničke škole. *Hrvatska prosvjeta*, 8 (1914.), str. 404.

10 Svjedodžbu je dobio 20. prosinca 1922. od Arnolda Brauncera, zagrebačkog fotografa, Državni arhiv u Zagrebu, Obrt II-1259 za 1933.

11 Bistu *Marka Marulića* Meštrović je oblikovao 1924. u Zagrebu.

12 Žakavec, Fr. Ivan Meštrović: k jeh o jmenováni členem Česke Akademie. *Umění*, III/2 (1930.), str. 102.

13 Warnier, M. Raymond. Le Statuaire Ivan Meštrović et son oeuvre. *La Revue de l'Art: Revue de l'Art Ancien et Moderne*, LXIII/343 (1933), str. 117-132.

14 Fotografija Svetozara Prodanovića koja prikazuje *Spomenik Grguru Ninskom* u Splitu potpisana je. Fotografije su dio članka Warnier, M. Raymond. Mechtrovitch et ses oeuvres récentes. *Gazette des Beaux-Arts*, VI/106, (1930), str. 241.

15 Ložar, Rajko. Študije ob Meštroviću. *Dom in svet*, XXXV (1932.), str. 257. te u istom broju: Ložar, Rajko. *Sodobna umetnostna uprašanja v svitu Meštrovičevga kiparstva*, str. 343.

16 Fotografije Svetozara Prodanovića objavljivane su u *Svijetu* od 1928. do 1930. i 1932.

17 Meštrović, Ivan. *IV. kolektivna izložba Ivana Meštrovića*. Zagreb, 1932.

18 Ponudu da napravi spomenik Simonu Bolívaru Meštrović je dobio 1929. od južnoameričke vlade. Spomenik je trebao biti završen 1930., na godišnjicu Bolívarove smrti. Iste godine ta je vlada pala te se od spomenika odustalo. Vidjeti: Barbić, Vesna. Skica za spomenik Bolívaru: Prilog monografiji Ivana Meštrovića. *Bulletin: posebni otišak*, LIV/1 (1983.).

19 Jednu od izložaba organizirao je i Art Institute of Chicago. Prilikom te izložbe Ivanu Meštroviću je ponuđeno da sudjeluje u projektu podizanja novoga javnog spomenika čija je namjena bila upravo osvrtna povijesnu liniju američkog tla. Organizacijom oplemenjivanja

1934., kada je Prodanovićeve fotografije vrlo često objavljivane u raznim časopisima: u češkom *Umění*,¹² francuskom *La Revue de l'Art*¹³ i *Gazette des Beaux-Arts*,¹⁴ slovenskom *Dom in svet*,¹⁵ a ponajviše u domaćem časopisu *Svijet*.¹⁶ Svako treba spomenuti suradnju na katalogu *IV. kolektivne izložbe Ivana Meštrovića*¹⁷, održane u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1932. (od 18. svibnja do 15. lipnja) jer je taj katalog ilustriran isključivo fotografijama Svetozara Prodanovića, a na stražnjoj strani ovitka stoji potpis S. Prodanovića. To je za 1930-e godine izniman primjer. Osim s Meštrovićem, Prodanović surađuje i s drugim umjetnicima: V. Brkavcem, Slavkom Brilom, Ivom Kerdićem, Franom Kršinićem, Maksimilijanom Vankom i Rudolfom Valdecem.

Od studije do spomenika

Ivan Meštrović je za života u Zagrebu (1919. – 1942.) oblikovao ove javne spomenike: *Marka Marulića* za Split i *Josipa Jurja Strossmayera* za Zagreb (1924.), *Indijance* za Chicago (1926. – 1928.), *Grgura Ninskog* (1927. – 1929.) za Peristil u Splitu, *Zahvalnosti Francuskoj* (1930.) za Beograd i *Andriju Medulića* (1930. – 1932.) za Zagreb te nerealizirani *Spomenik Bolívaru*¹⁸ (1929.). Budući da se u fototeci Atelijera Meštrović u Zagrebu čuva velik broj fotografija koje prikazuju nastajanje spomenika *Indijanci* za Chicago i *Grgura Ninskog* za Split, u ovom se članku suradnja Meštrovića i Prodanovića opisuje na temelju fotografija tih djela.

Indijanci (1926. – 1928.)

Od prosinca 1924. do lipnja 1925. Meštrović izlaže u Americi. U svibnju iste godine izlagao je u muzeju The Art Institute of Chicago, koji je i organizator izložbe. Ta institucija vodi i zakladu Benjamina Fergusona¹⁹ namijenjenu ukrašavanju Chicaga javnom plastikom. Uspjeh Meštrovićeve izložbe uvelike je pridonio odluci čikaškoga umjetničkog Instituta da Meštrović oblikuje spomenik za Grant Park. Potkraj 1925. Meštrović unajmljuje atelijer u New Yorku i u njemu izrađuje prve studije za spomenik

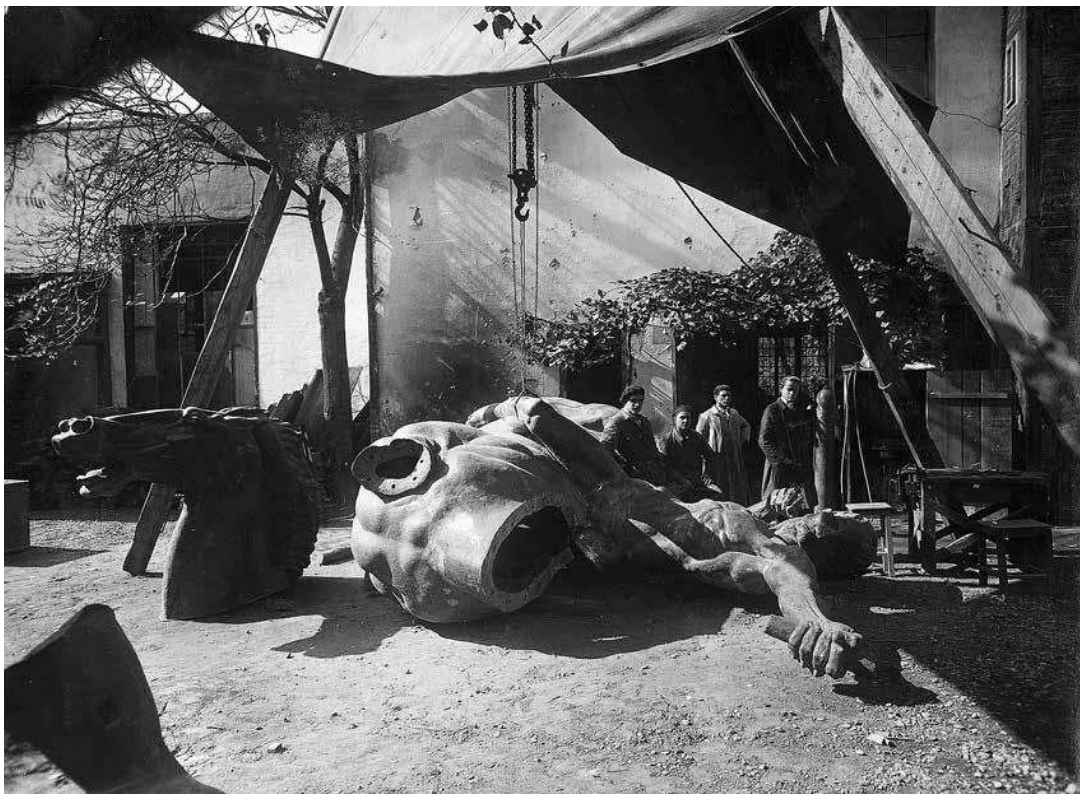
čije fotografije u ožujku 1926. šalje Robertu B. Harsheu, ravnatelju muzeja. Odlučeno je da spomenik čine dva Indijanca na konjima,²⁰ kopljanika i strijelca, te da se nazove *Spomenik Indijancima*. Nakon prvih studija koje završava u Americi, Meštrović se potkraj svibnja iste godine vraća u Zagreb i nastavlja raditi u svom atelijeru u Mletačkoj ulici, a započeta praksa slanja fotografija naručitelju definirana je i u točki 12. ugovora između umjetnika i Odbora: *Skulptor će konačne modele izvesti u sadri u svom studiju u Zagrebu, Jugoslavija, i poslati odboru fotografije što će ih ovjeriti američki konzul u Zagrebu, prije nego se isplate dvije gore spomenute rate.*

Iznimno odgovoran zadatak fotografiranja skulptura, i to u njegovu gornjogradskom atelijeru i u Ljevaonici metala Umjetničke akademije, Ivan Meštrović povjerava Svetozaru Prodanoviću. To je ključni trenutak njihove suradnje koji će S. Prodanoviću zbog njegova pristupa i načina fotografiranja osigurati daljnji angažman u kojemu je imao punu umjetničku slobodu.

U atelijeru na Gornjem gradu nastali su modeli u gipsu, 6 m visoki i 4 m dugački, jednakih dimenzija kakve će imati i gotov spomenik u bronci. Da bi bila jasnija veličina *Indijanaca*, Prodanović snima modele u odnosu prema studiji tog djela i u odnosu prema čovjeku.²¹

Kako bi naglasio impozantnost skulpture, Prodanović je na drugoj fotografiji snimio *Indijanca* s lukom iz gornjeg rakursa, ispod svjetlarnika omeđenoga stropnim gredama koje skulptura gotovo dodiruje. Jaka dnevna svjetlost iz svjetlarnika u istoj je funkciji kao i dnevna svjetlost koja dolazi s prozora iza skulpture osvjetljavajući je kontrastno, također naglašavajući njezinu monumentalnost. Ta je fotografija potvrda Prodanovićeve predanosti radu i profesionalnosti te želje da napravi što bolju snimku. Njegov rad ne karakterizira samo tehnička spremnost, već i promišljenost u pristupu pojedinom djelu, što se očituje i na trećoj fotografiji, na kojoj je Prodanović, osvjetlivši skulpturu s prednje i stražnje strane a ostavljajući pozadinu zatamnjenu, dobio jače istaknute obrise.

O Prodanovićeve radu Meštrović u pismu direktoru Harsheu²² piše: *Prvi Indijanac u konačnoj veličini bio je*

sl.4. *Indijanac s lukom* nakon lijevanja, snimljen zajedno s djelatnicima Ljevaonice metala 1927. Srebro-želatinska fotografija kaširana na karton, dim. 16,4 x 22,5 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, album Jungmann - František, inv. br. FAM-957/6.

dovršen za Božić, morao se sušiti, a tada ga je u atelje došlo gledati mnogo ljudi, te fotograf nije mogao snimati u miru. Poteškoća je i u tome što je spomenik velik a atelje malen. Ta rečenica dovoljno govori o Meštrovićevu poštovanju i razumijevanju Prodanovićeve rada i zahtjevnog zadatka što ga je imao.

Nakon što je model za *Spomenike Indijancima* završen, otpremljen je u Ljevaonicu metala Umjetničke akademije u llici 85, a Prodanović i u Ljevaonici nastavlja fotografirati. Osim umjetničkih fotografija završenih *Indijanaca* koje će kasnije biti reproducirane u publikacijama, u Ljevaonici nastaju fotografije dokumentarne vrijednosti, npr. fotografije *Indijanaca* u dijelovima²³, spomenika nakon završenog lijevanja s radnicima Ljevaonice i dr. Dakle, fotograf dosljedno nastavlja započeti suodnos skulpture i čovjeka. Nažalost, Prodanović nije pratio Meštrovića u Chicago na postavljanje *Spomenika* nego se u fototeci Atelijera Meštrović čuvaju fotografije američkog fotografa Johana Schiffera s tog događaja.²⁴ Možda je i to bio dio unaprijed dogovorenog odnosa između umjetnika i naručitelja.

Spomenik Grguru Ninskom

U ozračju nacionalnog ushita nakon osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Meštroviću se rodila ideja o izvedbi *Spomenika Grguru Ninskom* te o njegovu postavljanju u Splitu, u neposrednoj blizini katedrale. U vrijeme oblikovanja spomenika Grgur je slavjen kao idejni i nacionalni heroj čiji su duhovni i kulturni podvizi postali simbolom borbe i otpora, samopouzdanja i po-

bjeđe našeg naroda na obali Jadranskog mora [...],²⁵ kao i otpora slavenstva prema romanstvu u prošlosti i u suvremenoj politici.²⁶ Pri oblikovanju *Spomenika Grguru Ninskom* Meštrović nije bio pod pritiskom naručitelja kao kad je radio *Spomenik Indijancima*. Dapače, odlučio je Grgura darovati tadašnjoj općini Split. Zato je i način fotografiranja studije i modela u Meštrovićevu ateljeru potpuno drugačiji. Model i studija nisu fotografirani u suodnosu nego kao zasebna djela. U tome se vidi sloboda djelovanja ne samo kipara nego i fotografa. Model je fotografiran u ateljeru, s karakternim crtama očitovanim u specifičnoj gesti ruke kojom Meštrović naglašava ideje Grgura Ninskog. Na drugoj fotografiji modela snimljeno je lice s dijelom knjige, pa ta fotografija djeluje kao portret. Studija za *Spomenik* snimljena je u cijelosti, i to s bočne i prednje strane, te ima veću dokumentarnu nego umjetničku vrijednost, kao i fotografije *Grgura Ninskog* u Ljevaonici metala Umjetničke akademije. Iz toga je razvidno kako tim fotografijama nije bilo potrebno steći naklonost i odobravanje naručitelja, pa je način snimanja u potpunosti ovisio o Prodanovićevoj slobodnoj volji. Osim u Ljevaonici, Prodanović prvi put odlazi fotografirati djelo nakon postavljanja na predviđeno mjesto, na Peristil u Splitu²⁷, te nastaju jedne od najčešće objavljivanih, danas arhivskih fotografija *Spomenika Grguru Ninskom*, od kojih je jedna objavljena u *Gazette des Beaux-Arts*²⁸ 1930. Kao kuriozitet Meštrovićeve i Prodanovićeve suradnje svakako treba spomenuti i fotomontažu koja prikazuje *Grgura* na Peristilu prije nego što je ondje doista i postavljen. Ta je razglednica nastala zahvaljujući prijeporu oko mjesta postavljanja između Ivana Meštrovića

grada umjetničkim djelima bavila se zaklada "Benjamin Ferguson" koja je i financirala Spomenik Indijancima u Chicagu. Benjamin F. Ferguson bio je bogati čikaški trgovac koji je 1905. oporučno namijenio Chicagu legat od milijun dolara za uljepšavanje grada skulpturama. Tim legatom upravlja Art Institute of Chicago. Plazibat, Danica. *Ivan Meštrović: Tragovi u vremenu i prostoru*. Zagreb, 2015., str. 224. i Prančević, Dalibor. *Ivan Meštrović i kultura modernizma: ekspresionizam i art déco*. Split, 2017., str. 345.

20 *Direktor muzeja The Art Institute of Chicago Robert B. Harshe i Worcester posjećuju početkom siječnja 1926. Ivana Meštrovića u ateljeru u New Yorku i donose mu konačnu odluku o izgledu spomenika: dvije bronzane konjaničke statue koje simboliziraju bijelu i crvenu rasu. Nešto kasnije, 16. veljače, ista gospoda u pismu Meštroviću pišu: Mi sugeriramo sljedeće: da bijelu rasu predstavlja orač s volom, a crvenu Indijanac s bizonom ili, kako se u Americi kaže, Buffalo. Te su dvije osobe snažne po tipu, dok bi konj, kako mislimo ja i Mr. Worcester, bili anahronizam, jer se ni Indijanci ni bijelci, ni rani pioniri nisu mnogo služili konjima*. Na kraju je prihvaćena Meštrovićeva ideja da budu dva Indijanca. Više vidjeti u: Barbić, Vesna. Prilog monografiji Ivana Meštrovića: *Spomenici Indijancima u Chicagu*. *Bulletin*, 45-46 (1978.), str. 81.

21 Fotografiran je Petar Meštrović (Otavice, 1894. – Trst, 1967.), brat Ivana Meštrovića, inženjer rudarstva. Diplomirao je u Edinburgu, u Engleskoj, a s Ivanom Meštrovićem 1924. putuje u Ameriku te sve do početka 1926. obavlja poslove komesara izložbe. Petar Meštrović vodio je i korespondenciju Ivana Meštrovića prema njegovim uputama. Ta je praksa nastavljena i nakon Meštrovićeve povratka u Zagreb.

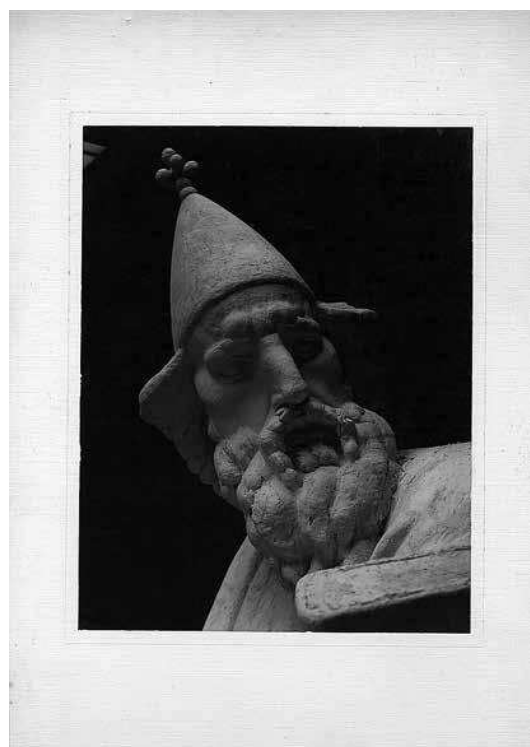
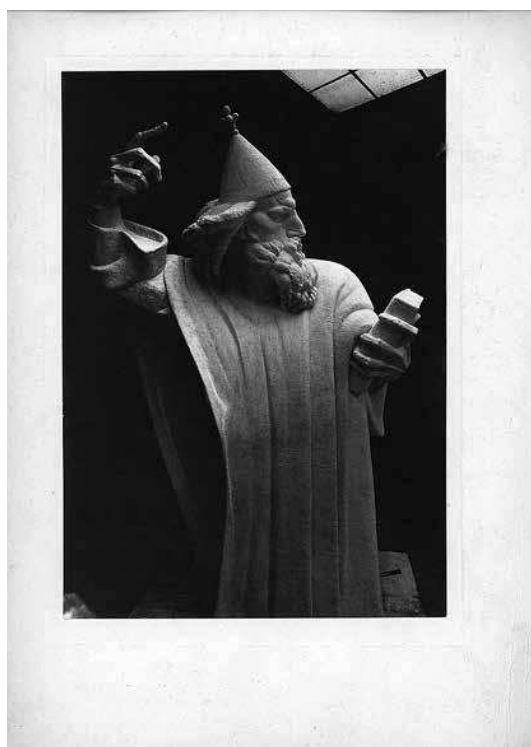
22 Pismo od 22. siječnja 1927. Robert B. Harshe bio je ravnatelj The Art Institute of Chicago. Najveći dio korespondencije o spomeniku odvijao se između Harshea i Ivana Meštrovića.

23 Uobičajena je praksa da se djela pri lijevanju u broncu izliju u više dijelova, a potom se spajaju.

24 Fotograf Johan Schiffer radio je na adresi 5737 S. Talman Avenue, Chicago III. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, pečat s poleđina fotografija inv. br. FAM-957/17 i FAM-957/18.

sl.5. Model za *Spomenik Grguru Ninskom* fotografiran u atelijeru Ivana Meštrovića u Mletačkoj 8 u Zagrebu 1927. Srebro-želatinska kaširana na karton, fotografija dim. 22 x 15,4 cm, karton dim. 32 x 24,5 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, inv. br. FAM-1001.

sl.6. Detalj modela za *Spomenik Grguru Ninskom* fotografiran u atelijeru Ivana Meštrovića u Mletačkoj 8 u Zagrebu 1927. Srebro-želatinska fotografija kaširana na karton, fotografija dim. 28,4 x 22 cm, karton dim. 50 x 37 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, inv. br. FAM-1019.

25 Iz govora Ive Tartaglie u prigodi otkrivanja *Spomenika Grguru Ninskom* 1929. Vidjeti: Šeparović Palada, Maja. *Ivan Meštrović: Spomenik Grguru Ninskom u Splitu*. Split, 2016., str. 68., bilj. 5.

26 Ibid, str 20.

27 Prva inačica *Spomenika* sa spuštanjem rukom u kojoj je knjiga nalazi se u Varaždinu od 1931. i u Ninu od 1969.

28 Fotografija je objavljena u članku Raymonda M. Warniera. Vidjeti više u: Warnier, M. Raymond. *Mechtrovitch et ses oeuvres récentes*. *Gazette des Beaux-Arts*. VI/106 (1930). Arhiva Atelijera Meštrović u Zagrebu, Arhiva Warnier.

29 Razlog slanja razglednice s fotografijom *Spomenika Grguru Ninskom* na Peristilu don Frani Buliću jesu prijepori oko postavljanja. Ljubo Karaman i don Frano Bulić, prvi aktualni a drugi počasni konzervator Dioklecijanove palače, bili su izrazito protiv *nečuvvenog atentata na najveličanstveniji arhitektonski spomenik u Splitu, držeci taj akt protivnim svim zakonima historijske razločnosti, svim pravilima estetike i građanske skladnosti*. Vidjeti: Šeparović Palada, Maja. *Ivan Meštrović: Spomenik Grguru Ninskom*. Split, 2016., str. 46. i 75., bilj. 76.

30 Ibid.

i don Frane Bulića,²⁹ zbog čega Meštrović iz Zagreba šalje spomenutu razglednicu don Frani Buliću u svibnju³⁰ 1929., četiri mjeseca prije nego što je *Spomenik* postavljen. Taj potez svjedoči o Meštrovićevoj tvrdoglavosti i njegovu duhu, ali i o velikom povjerenju i razumijevanju koje je postojalo između Prodanovića i njega.

Nakon što Prodanović 1934. zatvara atelijer, Meštrović više nema fotografa s kojim sustavno surađuje. U fototeci Atelijera Meštrović čuva se jedan album Vjekoslava Cvetišića iz 1932. te nekoliko fotografija Foto Firšta, koji je snimao Galeriju Meštrović u llici 12 u Zagrebu u razdoblju njezina rada, od studenog 1933. do svibnja 1937.

Prema dosadašnjim istraživanjima, o Prodanoviću do 1946. nema podataka, a te godine radi kartone za vitraje u Atelijeru Marinković³¹ u Zagrebu. Izradio je kartone za vitraj sv. Marka Evanđelista³² za Župnu crkvu sv. Euzebija i Polonija u Vinkovcima 1946. i 1951. te karton za vitraj sv. Ivana Krstitelja³³ za istoimenu crkvu u Poničkama pokraj Dubrovnika.

Zaključak. Suradnja Ivana Meštrovića i Svetozara Prodanovića rezultirala je velikim brojem iznimno vrijednih fotografija koje prikazuju proces nastanka skulptura, pogotovo javnih plastika u iznimno plodnom stvaralačkom razdoblju Ivana Meštrovića. U fototeci Atelijera Meštrović čuva se 200 fotografija Svetozara Prodanovića različitih dimenzija koje su vezane za djela Ivana Meštrovića, većinom nastala između 1924. i 1934. Te su fotografije objavljivane u europskim časopisima koji su pratili stvaralaštvo Ivana Meštrovića kao što su češki *Umění*,

francuski *La Revue de l'Art* i *Gazette des Beux-Arts*, slovenski *Dom in svet*, a najčešće su se mogle vidjeti na stranicama domaćeg časopisa *Svijet*.

Svakako treba naglasiti visoku umjetničku kvalitetu fotografija postignutu Prodanovićevim osjećajem za skulpturu, kompoziciju i detalje, što ne čudi jer je on školovani slikar. Također treba istaknuti da je kvaliteta njegova rada na visokoj razini bez obzira na uvjete u kojima su fotografije snimane. Naime, Prodanović se jednako dobro nosi s uvjetima u interijeru atelijera, u kojemu su različiti izvori svjetlosti i nedostatak prostora mogli biti problem, kao i u eksterijeru, s previše svjetlosti ili s lošom pozadinom. Pozadinu je katkad posvjetljivao ostavljajući samo obrisne linije kako bi skulptura bila u prvom planu.

U desetogodišnjoj suradnji kipara i fotografa nastale su jedne od najboljih fotografija Meštrovićevih djela koje se koriste i publiciraju sve do danas.

LITERATURA

1. Barbić, Vesna. Prilog monografiji Ivana Meštrovića: Spomenici Indijancima u Chicagu. *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, (ur.) Edo Kovačević, 45-46 (1978.).
2. Barbić, Vesna. Skica za spomenik Bolivaru: Prilog monografiji Ivana Meštrovića. *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, (ur.) Edo Kovačević, (1983.).
3. Čerina, Ljiljana. 2001. *Ivan Meštrović i Atelijer Meštrović Zagreb*. Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb. CD-ROM.
4. Izložba Umjetničke škole. *Hrvatska prosvjeta*, 8 (1914.).

sl.7. Spomenik Grguru Ninskom na Peristilu u Splitu u rujnu 1929. Srebro-želatinska fotografija, dim. 14,3 x 22,6 cm. Fototeka Atelijera Meštrović u Zagrebu, inv. br. FAM-1000.

5. Kanduđer, Sandra. 2003. Oblikovanje stakla u Hrvatskoj na kraju 19. i početkom 20. stoljeća. *Secesija u Hrvatskoj*, katalog izložbe. Muzej za umjetnosti i obrt, Zagreb, (ur.) Anđelka Galić, Miroslav Gašparović, Zagreb.

6. Ložar, Rajko. Študije ob Meštroviću. *Dom in svet*, XXXV (1932).

7. Ložar, Rajko. Sodobna umetnostna vprašanja v svitu Meštrovićevga kiparstva. *Dom in svet*, XXXV (1932).

8. Majdančić, Lana. Pregled života i rada fotografa Milana M. Prodanovića. *Peristil*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 60 (2017.).

9. Meštrović, Ivan. 1932. *IV. kolektivna izložba Ivana Meštrovića*. Zagreb.

10. Plazibat, Danica. 2015. *Ivan Meštrović: Tragovi u vremenu i prostoru*. Muzeji Ivana Meštrovića, Zagreb.

11. Prančević, Dalibor. 2017. *Ivan Meštrović i kultura modernizma: ek-spressionizam i art déco*. Sveučilište u Splitu Filozofski fakultet; Muzeji Ivana Meštrovića, Split.

12. Schülerausstellung in der Kunstschule. *Agramer Tagblatt*, 164 (1914).

13. Šeparović Palada, Maja. 2016. *Ivan Meštrović: Spomenik Grguru Ninskom u Splitu*. Muzeji Ivana Meštrovića, Split.

14. Warnier, M. Raymond. Mechtrovitch et ses œuvres récentes. *Gazette des Beaux-Arts*. VI/106 (1930).

15. Warnier, M. Raymond. Le Statuaire Ivan Meštrović et son œuvre. *La Revue de l'Art: Revue de l'Art Ancien et Moderne*, LXIII/343 (1933).

16. Žakavec, Fr. *Ivan Meštrović: k jeho jmenování členem České Akademie. Umění*, III/2 (1930).

Primljeno: 21. ožujka 2018.

ARTISTS' COLLABORATION USING THE EXAMPLE OF THE PHOTOGRAPHER SVETOZAR PRODANOVIĆ AND THE SCULPTOR IVAN MEŠTROVIĆ

This paper provides an insight into the work of Svetozar Prodanović (1895-1961) in the light of his collaboration with the sculptor Ivan Meštrović (1883-1862). Svetozar Prodanović grew up in a photographer's family, his father being the photographer Milan M. Prodanović. He studied painting at the Interim College for Art and Fine Craft in Zagreb. After that he became a photographer's assistant, and up to the time he started his own trade in 1930, at the address Ilica 152, he worked in his father's studio, Ilica 168. The Prodanović work explored to date has been mostly related to artists, particularly to Ivan Meštrović, with whom he worked from 1924 to 1934, taking pictures of the creation of Meštrović's works from the clay models and plaster studies to their being placed in public spaces. Interesting is their collaboration on Meštrović's public monuments created at that time: Monument to the Indians, Gregory of Nin, Gratitude to France and the monument to Andrija Medulić, as well as the never produced Monument to Bolivar, and on the catalogue for the 4th Collective Exhibition of Ivan Meštrović put on in the Art Pavilion in Zagreb in 1932.

In 1934, Svetozar Prodanović closed his studio, and, as far as is known, no longer occupied himself with photography.

31 Atelier Marinković osnovao je Ivan Marinković (Budimpešta, 1885. – Zagreb, 1947.) 1909. u Zagrebu kao radionicu vitraja, u početku s adresom u Ilici 73. Četiri godine poslije, 1913., udružuje se sa zagrebačkim obrtnicima i osniva tvrtku Specijalni atelier za slikanje na staklu, umjetno ostakljivanje i mozaik-staklo Dedić, Koch i Marinković, s adresom na Novoj vesi. Atelier za vitraje Ivana Marinkovića djelovao je sve do 1962. i tijekom svih godina svog djelovanja opremio je stotine objekta u Hrvatskoj i izvan nje. Vidjeti: Kanduđer, Sandra. Oblikovanje stakla u Hrvatskoj na kraju 19. i početkom 20. stoljeća. *Secesija u Hrvatskoj*, katalog izložbe, ur. Anđelka Galić, Miroslav Gašparović, Zagreb, 2003., str. 192-193.

32 Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu, Zbirka stakla, skica za vitraj, inv. br. MUO-031482.

33 Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu, Zbirka stakla, nacrt za vitraj, inv. br. MUO-028648.